

УДК 371.1:37.036

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2024-109-2-172-180>

ЦІННІСНА ОСВІТА ЯК ОСНОВА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Н. С. Сідаш

ORCID 0000-0002-4569-4611

Дана стаття представляє дослідження впливу ціннісної освіти на виховання студентської молоді. У статті розглядається проблема цінностей у сучасному світі та їх зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Автор відзначає зміни в політичній, економічній та соціальній сферах, що пояснюються феноменом глобалізації, і зазначає, що цінності починають змінюватися. На основі даних Всесвітнього дослідження цінностей показано, що цінності не зближуються, а відмінності між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, збільшуються.

Автор аналізує теорію цінностей Ш. Шварца, який виділив 10 основних цінностей, що характеризують систему цінностей у різних культурах. Зазначено, що цінності організовані в систему відповідно до біологічних потреб, потреби в соціальній взаємодії і потреби у виживанні та благополуччі. Акцент робиться на тому факті, що цінності впливають на рішення, ставлення та поведінку людей.

Автор акцентує увагу на освіті особистості, яка має бути не лише когнітивною, але й культурною, духовною та ціннісною. Автор відзначає, що виховання характеру є важливою основою виховання підростаючого покоління. У статті також розглядається практична сторона питання – які цінності необхідно включати в освіту вищих навчальних закладів, щоб підготувати молодь до складнощів сучасного світу.

На завершення автор підбиває підсумки та пропонує подальші шляхи досліджень у цьому напрямі, наголошуючи на важливості духовно-культурного розвитку людини у сучасному глобалізованому суспільстві.

Ключові слова: цінності, духовність, традиційні цінності, культурні цінності, освіта, ціннісна освіта.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Впродовж останніх років світ став свідком глибоких змін у політичній, економічній та соціальній сферах і дедалі стрімкого технологічного прогресу. Це часто

пояснюють явищем глобалізації. Сьогодні ринки капіталу інтегровані по всьому світу, а інформація обертає світ за секунди. Сотні мільйонів людей відвідують одні й ті самі веб-сайти, дивляться ті самі телеканали та сміються над одними і тими ж жартами. Ці приклади переконують, що глобалізація приносить зміни цінностей.

Насправді аналіз даних Всесвітнього дослідження цінностей показує, що масові цінності не зближуються впродовж останніх трьох десятиліть. Норми, що стосуються шлюбу, сім'ї, демонструють драматичні зміни, практично всі розвинуті індустріальні суспільства рухаються в тому самому напрямку з приблизно однаковою швидкістю. Це призвело до паралельного руху, без конвергенції. Більше того, у той час як економічно розвинені суспільства змінюються досить швидко, країни, які залишалися в економічному застої, показують незначні зміни цінностей. У результаті зростає розбіжність між переважаючими цінностями в країнах з низьким рівнем доходу та країнах з високим доходом (World Values Survey: Round Seven, 2022).

Цінності, як базові переконання в тому, що певний спосіб поведінки є як особисто так і соціально важливим у житті, несуть у собі уявлення людини у тому, що правильно, добре чи бажано у їх житті. Цінності мають атрибути змісту, інтенсивності, які характеризують те, наскільки важливий даний спосіб поведінки. При ранжируванні цінностей особистості з погляду її інтенсивності в особистості формується ієрархія цінностей та її система, якій особистість надає значення: свобода, задоволення, самоповага, чесність, слухняність і рівність. Причому системи цінностей людей генетично детерміновані. Значна частина цінностей формується у ранньому віці: від батьків, вчителів, друзів, оточуючих, адже вони пов'язані з національною культурою, культурою батьків та педагогів, впливу освітнього та навколишнього середовища.

Ціннісна освіта сприяє формуванню цінностей: дисципліни, поваги, самоконтролю, миру, свободи, рівності, прагнення шляхетних ідеалів, як ненасильство, патріотизм, сприяння гармонії, людяності та прагнення до досконалості. Оскільки людське життя стає дедалі складнішим, виникає потреба моральної трансформації. Адже справжня освіта – це створення людини, а будь-яка освіта має ґрунтуватися на ціннісній освіті.

Тож, освіта повинна сприяти не тільки інтелектуальному розвитку особистості, але і духовному, моральному, культурному розвитку, що поставить перед особистістю не тільки можливості дорослого життя, але і відповідальність за нього. Це твердження наголошує на вихованні цілісної людини. Отже, чесність, порядність, старанність, відповідальність, співчуття, альтруїзм, справедливість і повага – це цінності, виховання яких,

має розглядатися як моральна необхідність. Тобто виховання цінностей має зосереджуватися не лише на когнітивній сфері, але і на соціальній і емоційній, які охоплюють характер людини. Адже виховання характеру є належним фундаментом для освіти молоді, а якщо основа буде міцно закладена, всьому іншому можна навчитися самостійно. А один із найпотужніших способів набуття молоддю цінностей є люди, якими вони захоплюються і поважають, а також є прикладом цих цінностей у характері і поведінці.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Вчені зазначають, що не можна говорити про чистоту систем культурних і духовних цінностей, оскільки всі системи цінностей можуть співіснувати. Інтерес до виховання цінностей, викликаний бажанням відкрити нові способи боротьби з такими проблемами, як расизм, зловживання наркотиками, насильство. Незважаючи на цей відновлений інтерес до виховання цінностей, науковці вказують, що визначення цінностей було заплутаним і суперечливим (Maphalala & Mrofu, 2018). Враховуючи те, наскільки сильно відрізняються культури, як може бути, що люди майже в усіх суспільствах мають майже однакові цінності? Чому коли люди говорять про цінності, вони зазвичай мають на увазі «моральні» цінності? Що робить цінність «моральною»?

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Виникає питання: які цінності слід формувати у вищій школі і яку програму цінностей слід прийняти. З метою відповіді на це питання здійснено огляд літератури, який вказує на те, що виховання цінностей є «гарячою темою» як на національному, так і на міжнародному рівнях. На виховання цінностей можна дивитися з різних точок зору, адже цінності освіти можуть позитивно вплинути на характер студентської молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У своєму дослідженні В. Брейтвейт та В. Скотт простежують походження концепції цінностей, яка зводиться не до характеристик об'єктів, а до характеристики особистості та її бажань і визначають цінність як концепцію, явну або неявну, характерну для окремої людини або як характеристику групи, яка впливає на вибір із доступних способів, засобів (Braithwaite & Scott, 1991).

Ш. Шварц, професор психології Єврейського університету Ізраїлю, автор шкали цінностей репрезентативної національні вибірки Європейського соціального дослідження почав досліджувати цінності у 1982 році, співпрацюючи приблизно із 150 дослідниками та застосовуючи свої теорії та методи для вимірювання цінностей у понад 80 країнах. Він, вивчаючи дослідження Г. Гофстеда щодо людських цінностей, запропонував

теорію 10 цінностей (Schwartz et al., 2012). Теорія визначала та впорядковувала 10 цінностей на основі їх сумісних мотивацій. Намагаючись визначити комплексний набір основних цінностей, які визнаються в усіх суспільствах, було висунуте припущення, що базові цінності організовані в послідовну систему, яка лежить в основі і може допомогти пояснити процес прийняття рішень, ставлення та поведінку у відповідності з цінностями. Було запропоновано 10 основних цінностей, визначених у теорії, та їхні концептуальні визначення, які ґрунтувалися на трьох універсальних вимогах людського існування: біологічних потребах, потребах соціальної взаємодії та потреби виживання і добробуту. При цьому мотиваційні відмінності між цінностями розглядалися як постійні, а не як дискретні.

До 10 цінностей Ш. Шварц включив такі: 1) самоспрямування (потреба в контролі та пануванні); 2) стимуляція (підтримання оптимального та позитивного рівня активації); 3) гедонізм (задоволення або чуттєве задоволення для себе.); 4) досягнення (особистий успіх); 5) влада (потреба домінування та контролю, авторитет, багатство, соціальна влада); 6) безпека (гармонія і стабільність суспільства, стосунків і себе); 7) відповідність (стримування дій, нахилів і імпульсів, які можуть засмутити або завдати шкоди іншим і порушують соціальні очікування або норми); 8) традиції (повага, відданість і прийняття своїх звичаїв та ідей, які забезпечує культура чи релігія); 9) доброзичливість (добровільна турбота про благополуччя інших); 10) універсалізм (розуміння, вдячність, толерантність і захист заради добробуту всіх людей і природи).

Хоча щастя є важливою цінністю, воно не було включено Ш. Шварцем у перелік, тому що люди досягають його через досягнення будь-яких результатів, які вони цінують.

Рання версія теорії цінностей (Schwartz et al., 2012) підняла ймовірність того, що духовність може становити ще одну майже універсальну цінність. Визначення цінності духовності, за Ш. Шварцем, – це сенс, узгодженість і внутрішня гармонія через трансцендування повсякденної реальності. Адже якщо пошук остаточного сенсу є основною людською потребою, то духовність може мати особливе значення, яке зустрічається в усіх суспільствах. Таким чином, оціночне дослідження духовності, включало такі показники: духовне життя, сенс життя, внутрішня гармонія, відстороненість, єднання з природою, прийняття своєї частки в житті, побожність. Однак, за Ш. Шварцем, духовність не демонструвала послідовного значення в різних культурах. За відсутності послідовного міжкультурного значення, духовність була виключена з теорії, незважаючи на її потенційне значення в багатьох суспільствах.

Теорія Ш. Шварца також пояснює динаміку стосунків між цінностями. Однією з основ структури цінностей є той факт, що дії в гонитві за будь-якою цінністю мають наслідки, які суперечать деяким цінностям, при цьому узгоджуючись з іншими цінностями. Наприклад, пошук цінностей досягнення зазвичай суперечить прагненню цінності доброзичливості. Прагнення до успіху для себе має тенденцію перешкоджати діям, спрямованим на підвищення добробуту інших, які потребують вашої допомоги. Шукаючи особистого успіху для себе, спрямованого на підвищення власного соціального положення, він буде мати вплив та авторитет над іншими. Прагнення до новизни та змін (цінності стимулювання) підриватиме збереження освячених часом звичаїв (традицій). Тобто дії в гонитві за цінностями мають практичні, психологічні та соціальні наслідки (Schwartz et al., 2012).

Дослідження Інституту політики Королівського коледжу Лондона в партнерстві з Асоціацією дослідження світових цінностей продемонструвало, що цінності людей відіграють ключову роль в економічному розвитку та процвітанні демократичних інститутів, а також успішності уряду суспільств. Головна ідея їх дослідження полягає в тому, що соціально-економічний розвиток пов'язаний із широким спектром ціннісних орієнтацій (World Values Survey: Round Seven, 2022).

Аналіз даних стверджує, що існує два основні виміри міжкультурних варіацій у світі: традиційні / світсько-раціональні цінності; цінності виживання / самовираження. Традиційні цінності підкреслюють важливість релігії, зв'язків батьків і дітей, поваги до влади та традиційних сімейних цінностей. Люди, які сповідують ці цінності, також відкидають розлучення, аборти, евтаназію та самогубства. Ці суспільства мають високий рівень національної гордості та націоналістичний світогляд.

Світсько-раціональні цінності мають протилежні переваги традиційним цінностям. Ці суспільства приділяють менше уваги релігії, традиційним сімейним цінностям і авторитету. Розлучення, аборти, евтаназія та самогубства вважаються відносно прийнятними. Цінності виживання роблять наголос на економічній та фізичній безпеці. Цінності самовираження надають високий пріоритет зростаючій толерантності до оточуючих, а також зростаючим вимогам щодо участі в прийнятті рішень в економічному та політичному житті.

Дослідження також показало, що після підвищення рівня життя та переходу країни в розвитку через індустріалізацію до постіндустріального суспільства, вона має тенденцію рухатися від традиційних цінностей до світсько-раціональних. Тому було зроблено висновок щодо традиційних цінностей: якщо люди даного суспільства роблять сильний наголос на

релігії, можна передбачити відносну позицію суспільства щодо багатьох інших змінних, від ставлення до абортів, почуття національної гордості та бажаності більшої поваги до влади, до виховання дітей (World Values Survey: Round Seven, 2022).

З аналізу літератури видно, що існують різні системи цінностей в освіті. Огляд літератури також показує, що існує принаймні шістнадцять різних підходів до виховання цінностей.

Д. Аспін і Д. Чепмен (2007) обговорюють традиційний, прогресивний (конструктивістський) і суспільно залучений (критичний) підхід до виховання цінностей (Aspin & Charman, 2007). М. Мафалала та Н. Мпофу віддають перевагу еkleктичному підходу до ціннісної освіти, оскільки він дозволяє цінностям виходити з багатьох джерел (Maphalala & Mporfu, 2018). Дослідниця М. Наїду підтримує використання релігії та релігійного змісту у вихованні цінностей (Naidoo, 2013).

Вчені вважають, що виховання характеру є належним фундаментом для освіти молоді та вважають, що якщо основа буде міцно закладена, молодь змогла б навчитися всьому іншому самостійно. Одним із найпотужніших способів набуття молоддю цінностей є люди, якими вони захоплюються і вважають прикладом цих цінностей у своїй поведінці. Все ж таки людство поділяє спільні духовні цінності, ідеї та зобов'язання, щоби бути добрими, правдивими, турботливими та співчутливими. Тобто існує етика у глобальному суспільстві, яка включає співчуття, соціальну справедливість і повагу до цінностей. Дотримання етики може бути практикою Віри для одних і етикою для інших. Вчені стверджують, що такі цінності, як співчуття, соціальна справедливість і повага до внутрішніх цінностей і є моральним законом для людства. Люди поділяють те, що називається духовність.

Духовність – це пошук сенсу й правди в житті, відчуття надії та внутрішнього спокою і вираження духовних переконань, цінностей і вибору. Г. Кеніг припускає, що хоча термін «духовність» традиційно використовувався для опису глибоко релігійної людини, тепер визначається для опису людини, що прагне благополуччя і щастя, тобто цілком світської людини (Koenig, 2008).

Ю. Сіпос, Б. Баттісті та К. Грімм, поєднавши освіту сталого розвитку з трансформаційним навчанням, представили модель духовності, що складається з когнітивного домену, афективного домену та психомоторного домену. Когнітивна сфера займається академічним дослідженнями, афективна сфера відноситься до формування цінностей і установок. Психомоторна сфера передбачає навчання розвитку практичних навичок і фізичної роботи. Вони пропонують зрозуміти, як бачать різні люди

духовність і трансцендентне. Їх модель духовності використовує трикутник ієрархії потреб Маслоу. Перевагою моделі є те, що вона дозволяє взаємодіяти індивіду, соціальним факторам і факторам середовища. Духовність за визначенням авторів – це трансцендентність, універсальна свідомість, співчуття (Sipos, Battisti, & Grimm, 2008).

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Тож, поділяючи думку вчених щодо важливості виховання духовних цінностей, а також усвідомлюючи, що в житті є щось більше, ніж матеріальне, адже люди є духовними істотами і мають духовний досвід, зазначаємо, що найголовніший із шляхів розвитку людини – шлях духовний. Духовність – це активний і життєво важливий зв'язок із силою духу і глибокими почуттями.

Таке розуміння духовності та ставлення до навчання молодого покоління допомагає орієнтуватися в складному культурному ландшафті, що швидко змінюється, адже молоді люди легко піддаються впливу матеріального оточення (Giroux, 2001). Вчені наполягають на тому, щоби викладачі та батьки самі були духовними (Elton-Chalcraft, 2002). Лідери в галузі освіти повинні бути максимально налаштованими на власну духовність, бути взірцем або прикладом для наслідування. Елтон-Чалкрафт (2010) стверджує, що моральна сторона духовності може бути привабливою для викладачів, які не є релігійними. Вчений також зазначає, що духовність дуже важлива, адже вона походить від творчої енергії, яка здатна приносити новизну та освіжати (там само).

В наступних наукових розробках сподіваємося на подальші теоретичні та практичні дослідження культурно-духовних вимірів ціннісної освіти.

Література

1. Aspin, D. N., Chapman, J. D. Values Education and Lifelong Learning: Principles, Policies, Programmes, 2007. 448 p. DOI: 10.1007/978-1-4020-6184-4.
2. Braithwaite, V. A., Scott, W. A. Values. *Measures of Personality and Social Psychological Attitudes*; J. P. Robinson, P. R. Shaver, L. S. Wrightsman (eds), New York: Academic Press, 1991. 661–753. URL://static1.squarespace.com/static/5c05f8595cfd7901fc57139d/t/5c872191971a182c900397ab/1552359855102/v_b_wc_91_values.pdf (дата звернення: 20.05.2024).
3. Elton-Chalcraft, S. Empty Wells: How well are we doing at spiritual well-being? *International Journal of Children's Spirituality*, 2002. 7(3), 309–328. DOI: 10.1080/1364436022000023211
4. Giroux, H. A. Mis/Education and Zero Tolerance: Disposable Youth and the Politics of Domestic Militarization?. *Boundary*, 2001. 2(28), 61–94. DOI:10.1215/01903659-28-3-61

5. Koenig, H. G. Concerns about Measuring Spirituality in Research. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 2008. 196. 349-355. DOI: 10.1097/NMD.0b013e31816ff796.
6. Maphalala, M. C., Mpfu, N. Embedding values in the South African curriculum: By design or default? *South African Journal of Education*, 2018. 38(3), 1–11. DOI:10.15700/saje.v38n3a1437
7. Naidoo, M. Engaging difference in values education in South African schools. *Alternation: special edition*, 2013. 10, 54–75.
8. Schwartz, S. H., Cieciuch, J., Vecchione, M., Davidov, E., Fischer, R., Beierlein, C., Ramos, A., Verkasalo, M., Lönnqvist, J.-E., Demirutku, K., Dirilen-Gumus, O., & Konty, M. Refining the Theory of Basic Individual Values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2012. 103(4). 663-88. DOI: 10.1037/a0029393.
9. Sipos, Y., Battisti, B., Grimm, K. Achieving transformative sustainability learning: Engaging head, hands and heart. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 2008. 9 (1), 68–86. DOI:10.1108/14676370810842193
10. World Values Survey: Round Seven. Country-Pooled Datafile Version 5.0; Haerper, C., Inglehart, R., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano, J., Lagos, M., Norris, P., Ponarin, E. & Puranen, B. (eds.). Madrid, Spain & Vienna, Austria: JD Systems Institute & WVSA Secretariat, 2022. Doi:10.14281/18241.20.

References

1. Aspin, D. N., Chapman, J. D. (2007). Values Education and Lifelong Learning: Principles, Policies, Programmes. DOI: 10.1007/978-1-4020-6184-4 (eng).
2. Braithwaite, V. A., Scott, W. A. (1991). Values. *Measures of Personality and Social Psychological Attitudes*; J. P. Robinson, P. R. Shaver, L. S. Wrightsman (eds.). New York: Academic Press. Retrieved from: //static1.squarespace.com/static/5c05f8595cfd7901fc57139d/t/5c872191971a182c900397ab/1552359855102/vb_wc_91_values.pdf (date of appeal: 20.05.2024) (eng).
3. Elton-Chalcraft, S. (2010). Empty Wells: how well are we doing at spiritual well-being? *International Journal of Children's Spirituality*, 7(3), 309–328. DOI: 10.1080/1364436022000023211 (eng).
4. Giroux, H. A. (2001). Mis/Education and Zero Tolerance: Disposable Youth and the Politics of Domestic Militarization. *Boundary*, 2(28), 61–94. DOI: 10.1215/01903659-28-3-61 (eng).
5. Koenig, H. G. (2008). Concerns about Measuring Spirituality in Research. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 196, 349-355. DOI: 10.1097/NMD.0b013e31816ff796 (eng).
6. Maphalala, M. C., Mpfu, N. (2018). Embedding values in the South African curriculum: By design or default? *South African Journal of Education*. 38(3), 1–11. DOI: 10.15700/saje.v38n3a1437 (eng).
7. Naidoo, M. (2013). Engaging difference in values education in South African schools. *Alternation: special edition*, 10, 54–75 (eng).
8. Schwartz, S. H., Cieciuch, J., Vecchione, M., Davidov, E., Fischer, R., Beierlein, C., Ramos, A., Verkasalo, M., Lönnqvist, J.-E., Demirutku, K., Dirilen-Gumus, O., &

- Konty, M. (2012). Refining the Theory of Basic Individual Values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103(4). 663-88. DOI: 10.1037/a0029393 (eng).
9. Sipos, Y., Battisti, B., Grimm, K. (2008). Achieving transformative sustainability learning: Engaging head, hands and heart. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 9(1), 68–86. DOI: 10.1108/14676370810842193 (eng).
10. World Values Survey: Round Seven (2022). Country-Pooled Datafile Version 5.0; Haerpfer, C., Inglehart, R., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano, J., Lagos, M., Norris, P., Ponarin, E. & Puranen, B. (eds.). Madrid, Spain & Vienna, Austria: JD Systems Institute & WWSA Secretariat. DOI: 10.14281/18241.20 (eng).

VALUE EDUCATION AS THE BASIS OF A PERSON'S LIFE

N. S. Sidash

This article presents a study of the influence of value education on the upbringing of student youth. The article examines the problem of values in the modern world and their connection with important scientific and practical tasks. The author notes the changes in the political, economic and social spheres, which are explained by the phenomenon of globalization, and notes that values are beginning to change. Based on data from the World Values Survey, it is shown that values are not converging and the differences between developed and developing countries are widening.

The author analyzes the theory of values of S.H. Schwartz, who singled out 10 main values characterizing the value system in different cultures. It is noted that values are organized into a system according to biological needs, the need for social interaction, and the need for survival and well-being. Emphasis is placed on the fact that values influence people's decisions, attitudes, and behaviors.

The author focuses on the education of the individual, which should be not only cognitive, but also cultural, spiritual and valuable. The author notes that character education is an important basis for the education of the younger generation. The article also considers the practical side of the issue is what values should be included in the education of higher educational institutions in order to prepare young people for the complexities of the modern world.

At the end, the author sums up and suggests further ways of research in this direction, emphasizing the importance of the spiritual and cultural development of a person in a modern globalized society.

Keywords: values, spirituality, traditional values, cultural values, education, value education.

Сідаш Наталія Сергіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземної філології та перекладу Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Київ, Україна). E-mail: sidash@snu.edu.ua

Sidash Nataliia Serhiivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Foreign Philology and Translation Chair, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Kyiv, Ukraine). E-mail: sidash@snu.edu.ua